

Ростислав ЛЕЩИШИН

ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ СТАНИСЛАВІВСЬКОГО ВОЄВОДСТВА (1921–1939)

У міжвоєнній Польщі важливим засобом боротьби українців за власні політичні і національні права була українська преса. Вона сприяла їх консолідації довкола національних цінностей та висвітлювала політичне, духовне й економічне життя краю власне з українських позицій. Особливо це було важко робити в умовах польської окупації, для якої преса національних меншин була одним з головних противників у її намаганнях асимілювати неполяків. Цю боротьбу вела і патріотична українська преса Станиславівського воєводства. Її видання потребувало значних фінансових ресурсів, яких в українців було обмаль, у той час як пропольська українська преса воєводства отримувала кошти від влади.

Метою цієї статті є охарактеризувати джерела фінансової підтримки української преси Станиславівського воєводства у 1921–1939 рр., зокрема, показати вплив на фінансування українських видань польської влади, а також українських політичних, громадських та релігійних організацій.

Порушена нами проблема певною мірою привернула увагу сучасних істориків преси. Наявні дослідження можна поділити на дві групи. До першої належать бібліографічні довідники, які охоплюють усі часописи того чи іншого регіону Станиславівського воєводства¹. У них міститься лише опис змісту й обставин виходу кожного з них, а відтак преса краю не розглядається як вузько історична проблема. До другої групи належать ті праці, які висвітлюють окремі аспекти історії української преси Прикарпаття міжвоєнної доби ХХ ст. або конкретних часописів упродовж їх існування². Але й вони не розкривають комплексно наукової проблеми, яка потребує більш повного дослідження.

Однією з найважливіших особливостей тогочасної української преси Станиславівського воєводства було те, що практично жодне видання не могло існувати з передплати та роздрібного продажу. Виручка від такого роду діяльності була досить малою. Так, звітуючи 30 квітня 1928 р. воєводському урядові про своє фінансове становище, редакція та адміністрація станиславівського часопису “Селянський прапор”, повідомляла, що заборгувавши 13680,29 злотих, дістала “з пренумерації” (передплати) лише 434,89 злотих³. А після ліквідації через поліцейні цькування у 1935 р. коломийського часопису “Голос Покуття” від передплатників залишилося лише 300 злотих⁴. До того ж, польська влада втручалася у процес надсилення видань до їх передплатників, як на рівні циркулярів Міністерства внутрішніх справ, так і рішень місцевої адміністрації. Про це свідчить скарга головного редактора українського станиславівського часопису есперантистів “Ukraina Stelo” (“Зоря України”) І.Чепіги до Станиславівського воєводства на те, що коломийська

поліція без будь-яких пояснень забрала другий номер з пошти, не дозволивши переслати його до передплатників⁵. Аналогічним чином конфісковувались й інші часописи. Так, після судової постанови щодо конфіскації №17 “Станиславівських Вістей” від 22 серпня 1937 р., примірники часопису конфісковувались поліцією прямо у поштових відділеннях⁶ та книгарнях повітів⁷. Окремо повідомлялося, якщо передплатник уже забрав свій часопис на пошті⁸ чи купив, тоді він у нього конфісковувався поліцією за місцем проживання чи роботи⁹. Власне, прагненням конфісковувати вже надіслані примірники часописів та виявлення неблагонадійних громадян пояснювалася наявність у поліції поіменних списків з адресами та навіть професіями передплатників лівих часописів¹⁰ як тих, що виходили поза межами воєводства, так і місцевих. Для цього поліцією регулярно складалися таблиці населених пунктів воєводства з точним зазначенням кількості часописів без огляду на національний, конфесійний чи політичний характер¹¹.

Неодноразово бувало і так, що часопис був настільки специфічним за колом своїх читачів, що попри декларовані наміри впливати на громадськість, залишався маргінальним виданням з мізерним накладом, який не користувався попитом. Так, редакція “Ukraina Stelo” нарікала, що “в краю між передплатників розходиться ледве 200 примірників... ”¹², а коломийські часописи “Наш світ села” і “Проблески” виходили накладом у 500¹³, та 200¹⁴ примірників відповідно. Станиславівська молодіжна газета “Дружне слово” виходила накладом всього у 300 екземплярів¹⁵.

Типовим для часописів того часу були заклики “приєднувати передплатників”. Частина часописів наголошувала на політичній важливості цього для українського народу. Так, націоналістичний орган “Рідний Грунт” у своїй рекламі вказував: “Розуміти виховне значення націоналістичної преси – це значить спричинитися активно до того, щоб вона розходилася якнайширше, щоби читали її як найширші народні маси”¹⁶. А рогатинський повітовий журнал “Рогатинець” наголошував у своїй рекламі на почутті місцевого патріотизму, стверджуючи: “Не дайте дрімати рідному повітові в тяжку й одвічальну хвилю”¹⁷. Також підкреслювалося, що як подяку передплатникам журнал буде вміщувати список тих, “які вислали бодай частину передплати”¹⁸.

Постійним явищем були заклики жертвувати на “пресовий фонд” часописів, для чого у більшості з них існували окремі рубрики, де поіменно згадувалися жертводавці та назви організацій, що дали внесок, а також його сума¹⁹. Також активно проводилися кампанії за приєднання платників, у ході яких часто обіцяли присилати безплатно часописи “нашим діяльним читачам, які на свою адресу зберуть нових 5 річних передплатників”²⁰. Частина, навіть більших крайових часописів, лише мріяли про те, щоб у них було “бодай три тисячі”²¹ передплатників.

Та ці заходи були не надто вдалимими, бо зібраних сум було небагато з огляду на те, що, наприклад, друк журналу “Ми молоді!” накладом у 2000 екземплярів коштував у 1928 р. пересічно 250 злотих²², а ціни паперу, друкування, залізничних перевезень преси й іншого зростали. Все це спричиняло нестабільність у цінах часописів, що викликало неможливість організації стабільної передплати. Тому нормальним на той час було те, що українські часописи існували дуже недовго. Так, характерною особливістю української преси Станиславова було те, що 48% з

них виходили менше року, а найбільш довготривалими були часописи релігійного спрямування²³ через їх фінансову підтримку релігійними інституціями.

Загалом, у польських поліційних зведеннях щодо ситуації з виходом преси на теренах воєводства стандартною причиною припинення виходу для українських часописів було “через брак коштів”²⁴, що часто створювалися зусиллями самої польської адміністрації. Так, у звіті Станиславівського повітового староства від 11 травня 1934 р. вказано, що з восьми українських місцевих часописів, які перестали виходити, сім були змушені це зробити “з браку коштів та передплатників”²⁵.

Платні оголошення та реклама цьому теж не могли зарадити, бо в той час представники різних національностей давали оголошення у свої національні часописи. А оскільки українських підприємців у Станиславівському воєводстві було небагато, тож такі надходження не могли стати вагомим джерелом фінансування українських часописів. До того ж, економічну ситуацію погіршувала загальна відсталість краю і перманентна криза в Польщі загалом. Тому лише окремі часописи подавали розцінки на вміщення у них реклами та оголошень²⁶.

Через це керівництво часописів робило все для того, щоб якимось чином знайти собі передплатників. Це завдання трохи полегшувалося тим, що кожна, навіть невелика громадська, професійна чи релігійна організація, намагалася створити власний пресовий орган для пропагування своїх ідей як на “столичному” – львівському рівні, так і на “провінційному”. Причому часто реальні спонсори тих чи інших часописів не вказувалися офіційно, хоча з поліційних зведень ясно, що вони були добре відомі зацікавленим особам. Про справжні джерела фінансування видань можна дізнатися зі спеціальних анкет, які регулярно складалися згідно з §10 Пресового статуту польськими властями про українську пресу Станиславівського воєводства, для їх відправлення до Варшави²⁷. У кожній з таких анкет були спеціальні пункти, які стосувались джерел фінансування часопису, його майнового становища та “інших фінансових контактів”²⁸.

Часом, у випадку належності часопису до якоїсь організації, офіційним виданням якої він був, були спроби змусити всіх членів організації передплатити це видання. Так, обов’язковою вимогою для того, щоб стати членом протиалкогольного товариства “Відродження”, було заплатити “річну членську вкладку 3 зл., за вкладку одержує член орган Товариства “Ми молоді!” (виходив у Рогатині – Р.Л.) даром”²⁹, якщо річна передплата дорівнювала 2,5–3 злотих. Потім цю норму, яка вочевидь не подобалася потенційним членам, довелося зняти, а річний членський внесок зменшили до 1 злотого³⁰, після чого мова про примусову передплату часопису вже не йшла.

Та загалом такий примус був нетиповим. Найчастіше видання отримувало субсидію безпосередньо від проводу організації, про що не завжди повідомлялося відкрито. Якщо церковний часопис українських греко-католиків воєводства “Вістник Станиславівської Єпархії” відкрито фінансувався єпископом Г.Хомишиним та був органом Станиславівського єпископства, то деякі інші часописи отримували таємну субсидію з боку єпископії. Навіть у богословському кварталі “Добрый пастир”, де публікувався сам єпископ Г.Хомишин, офіційно не вказано, що він є органом, фінансованим Станиславівським єпископством, хоча вказано: “Виходить за відомістю і дозволом церковної влади”³¹. Про допомогу “Доброму пастирю” з

боку церковних властей добре знала польська поліція, вказуючи в пресовій анкеті що редакція “утримує контакти з священниками греко-католицькими”³².

Таке спонсорство з боку церковних чинників, не завжди настільки ж явне, як у випадку з “Добрим пастирем” чи “Вістником Станиславівської Єпархії”, ми бачимо і в інших часописах. Так, щодо коломийського часопису “Туцувське слово” у пресовій поліційній анкеті вказувалося, що він має фінансову підтримку Станиславівського єпископства³³, попри те, що за змістом цього часопису не видно особливого славослів’я на адресу Г.Хомишина. Разом з тим, виходячи зі змісту коломийського часопису “Батьківщина”, який на відміну від решти крайових часописів дуже прихильно писав про Г.Хомишина особисто та різко негативно про євангелістів, лівих і т. ін.³⁴, можна зробити висновок, що єпископ був прихильний до його фінансування.

Окремих явищем в українській релігійній пресі Станиславівського воєводства були коломийські дяківські часописи: “Дяківський прапор”, “Дяківський шлях”, “Жало” та “Голос дяків”, які не фінансувалися Станиславівським єпископством через свою опозиційність до політики Г.Хомишина. Через це “Голос дяків” був офіційно заборонений для читання дякам під страхом усунення з посади Станиславівським Єпископським ординаріатом³⁵. Часопис було звинувачено в тому, що він “редагований в духу антицерковнім, антикатолицьким, майже большевицьким”³⁶.

Справжньою причиною таких репресій щодо читачів цього професійного часопису, а значить і проти самого видання, з боку церковних властей, було те, що дописувачі “Голосу дяків” вимагали збільшення прав та майнових надходжень дякам від служби та критично висловлювалися про окремі заходи церковних властей щодо своїх колег, говорячи про “майже нелюдське ставлення духовенства щодо дяків”³⁷. Так само було заборонено у 1936 р. розпорядженням Станиславівського єпископського ординаріату після виходу 3-го номера і “Дяківський прапор”³⁸. Цим і було викликано те, що ці часописи не отримували дотацій з боку церковних властей, а існували з передплати та добровільних пожертв прихильників³⁹.

У порівнянні з католицькою, преса українських євангелістів на території воєводства була значно розвинутішою та численнішою. Це пояснювалося більшим динамізмом євангелістів у проведенні агітації та їх прагненням шляхом пропаганди свого релігійного вчення привабити нових вірних, адже, як вказувалося у поліційних документах, прихильників євангелізму “наразі є дуже мало”⁴⁰. Однією з важливих умов стабільності виходу цих часописів було і те, що вони редагувалися авторитетними серед місцевої та закордонної євангелістської громади проповідниками, завдяки чому мали можливість віднайти необхідні кошти. Тому поряд з греко-католицькими, часописи українських євангелістів виходили найдовше серед решти українських часописів Станиславівського воєводства.

З причини нечисленності місцевої євангелістської громади та її бідності (більшість євангелістів були селянами та частково дрібними міщанами)⁴¹, особливістю фінансування цієї преси було те, що значна частина коштів надходила від євангелістської української діаспори США і Канади⁴². Ці пожертви давали можливість частині євангелістських видань більш-менш стабільно виходити довгий час та мати привабливий з поліграфічної точки зору зовнішній вигляд. Разом з тим навіть вони мали фінансові проблеми, про що свідчить доля станиславівського

євангелістського двотижневика (за іншими даними неперіодичного часопису) “Наша правда”, який вийшов “лише в одному номері... 5. XII. 1926 р.”⁴³ і потім вже не виходив через брак коштів⁴⁴. Непевність становища часопису розуміла і редакція, бо у вступній статті писала: “Поки що... недостача грошових засобів”, через що вона “є далека від творення будь-якої політики”⁴⁵.

Крім “Нашої правди”, й інші євангелістські часописи мали фінансові труднощі. Через брак коштів тижневики ставали двотижневиками, двотижневики – місячниками, а місячники перетворювалися на неперіодичні органи, або взагалі зникали. Зрештою, це було характерним явищем для всієї західноукраїнської преси того часу.

Важливим джерелом фінансування українських часописів Станіславівського воєводства була українська діаспора, в основному, США і Канади, причому, вони фінансували пресу, різну за тематичним та політичним наповненням, на сторінках якої постійно вміщували дописи про їх життя та фотографії. Роль такого фінансування була настільки великою, що однією з найважливіших причин поїздки до Америки відомої громадсько-політичної діячки та видавця жіночої преси з Коломиї О.Кислевської і був збір коштів для своїх часописів⁴⁶. Ця поїздка мала позитивні наслідки, бо на видання О.Кислевської у Коломиї постійно надходили кошти від американської діаспори як передплата та просто пожертви “на пресовий фонд”⁴⁷.

Окремі ліві часописи воєводства теж фінансувалися з допомогою діаспорних структур. Так, на адресу коломийського лівого часопису “Голос Покуття” приходила субвенція від “Союзу українських робітничих організацій Америки” безпосередньо на видання часопису та інші цілі⁴⁸.

У цілому, отримування передплати і пожертв “на пресовий фонд” було нормальною практикою фінансування навіть маргінальних українських часописів Станіславівського воєводства. Це фінансування відстежувалося польською поліцією.

Окремі політичні та громадські організації спеціально до яких-небудь знаменних подій – з’їздів, виборів до сейму чи сенату Польщі і т. ін. – випускали одноднівки, кошти на які збиралися з добровільних пожертв та організації видавця. Це було стандартною формою ведення пропаганди на користь якоїсь структури того часу, а також доведення до ширшого загалу її прихильників проблем чи актуальних питань у розвитку організації⁴⁹. Так, у містечку Тисмениця в 1936 р. було видано одноднівку “В Просвітні ряди”, яка була присвячена пропагуванню її роботи. На видання газети різні українські інституції, читальні та окремі особи з воєводства склали 28,85 злотих⁵⁰. Попри видання таких одноднівок, місцеві просвітяни так і не змогли створити постійний регулярний пресовий орган своєї організації. Проте більшість одноднівок висвітлювала політичні питання та спонсорувалася політичними структурами того часу “під вибори” і тому їх фінансуванням було забезпечене.

Зовсім інакші обставини супроводжували фінансування лівих видань. Представники українського національно-демократичного табору, а також польські власті звинувачували їх в отримванні допомоги з СРСР. Попри те, що ліві часописи це заперечували, стверджуючи, що лівий рух не оплачує себе “сталінськими червінцями”, а його гроші – “це власні тяжко запрацьовані сотики”⁵¹, їм ніхто не вірив, а польські карні органи безперервно проводили

слідство щодо співробітників цих часописів у підозрі щодо шпигунства на користь СРСР, обшуки, арешти і т. ін.

Так, керівництво коломийського часопису “Голос Покуття” було заарештоване у 1935 р. за підозрою у комуністичній діяльності та зв’язках з КПЗУ, щоб “не було можливості продовжувати редакцію” та вихід часопису⁵². У 1928 р. проводився судовий процес проти редактора станіславівського часопису “Покутське слово” Івана Голуба та його співників за діяльність на користь СРСР, що проявлялася у шпигунстві та незаконному переході польсько-радянського кордону⁵³. Сам І.Голуб виправдовував свої контакти з представниками СРСР тим, що вони самі вийшли на нього⁵⁴, і вся співпраця обмежилась лише публікаціями у часописі матеріалів з сучасного життя у радянській Україні⁵⁵. Та грошей їм не дали, вважаючи провокаторами УВО та випровадивши з СРСР⁵⁶, хоча раніше редакція нібито отримувала допомогу з СРСР та мала контакти з радянським консульством у Львові⁵⁷.

Та загалом факт прямого фінансування українських лівих часописів з СРСР польській поліції ні разу довести не вдалося. Це свідчить про те, що місцеві ліві опиралися в основному на внутрішні ресурси, що і було причиною такого недовговічного існування цих часописів.

Таким чином, фінансування українських часописів Станіславівського воєводства у 1921–1939 рр. здійснювалося з різних, часто дуже ненадійних джерел, що спричиняло їх нетривале існування, політичну залежність від жертводавців та давало можливість польським властям вживати репресії проти окремих часописів через те, що вони нібито фінансовані СРСР. Більш-менш стабільно виходили часописи лише релігійного характеру. Обмеженість джерел фінансування великою мірою визначало те, що українські часописи Станіславівського воєводства не могли конкурувати з львівськими виданнями і краще виконувати своє завдання з висвітлення українського життя краю, а також часто мали досить вбогий у порівнянні з ними зовнішній вигляд.

¹ Романюк М. М., Галушко М. В. Українські часописи Коломиї. 1865–1994 рр. Історико-бібліографічне дослідження. – Львів, 1996; Галушко М. Українські часописи Станіслава. 1879–1944. – Львів, 2001; Дроздовська О. Українські часописи повітових міст Галичини (1865–1939). Історико-бібліографічне дослідження. – Львів, 2001 та ін.

² Глаголюк В. П. Роль і значення коломийських і станіславських часописів у національному об’єднанні українського населення та культурному відродженні Покуття // Українська періодика: історія і сучасність. Доповіді і повідомлення п’ятої всеукраїнської науково-теоретичної конференції. Львів, 27–28 листопада 1998 року / За ред. Романюка М.М. – Львів, 1999; Луцький О. Українська легальна преса Західної України 20–30 рр. ХХ ст.: умови й основні показники розвитку // Українська періодика: історія і сучасність. Доповіді й повідомлення сьомої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції. Львів, 17–18 травня 2002 року / За ред. Романюка М.М. – Львів, 2002 та ін.

³ Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО). – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 460. – Арк. 84.

⁴ Там само. – Арк. 11.

⁵ Там само. – Арк. 76.

⁶ Там само. – Арк. 99.

⁷ Там само. – Арк. 103.

⁸ Там само.

⁹ ДАІФО. – Ф. 8. – Оп. 1. – Спр. 424. – Арк. 256.

- ¹⁰ ДАІФО. – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 2326. – Арк. 3–29.
- ¹¹ ДАІФО. – Ф. 69. – Оп. 1. – Спр. 819. – Арк. 1–8.
- ¹² Ukraina Stelo. – 1922 – №1; Жіноча Доля. Двотижневик для українського жіноцтва. – 1927. – 15 жовтня та ін.
- ¹³ ДАІФО. – Ф. 8. – Оп. 1. – Спр. 581. – Арк. 52.
- ¹⁴ Там само. – Арк. 44.
- ¹⁵ ДАІФО. – Ф. 6. – Оп. 1. – Спр. 327. – Арк. 4.
- ¹⁶ Рідний Грунт. – 1935. – 21 липня.
- ¹⁷ Рогатинець. – 1924. – Лютий. – С. 24.
- ¹⁸ Там само.
- ¹⁹ Покутське слово. – 1927. – 15 вересня; Ми молоді! Орган протиалкогольного руху. – 1929. – № 1–2. – С. 49; Богородчанський ціп. – 1929. – 1 жовтня; Світ перед нами. Журнал української середньошкільної молоді. – №1. – 1935 та ін.
- ²⁰ Ukraina Stelo. – 1922 – №1; Жіноча Доля. – 1927. – 15 жовтня та ін.
- ²¹ Рогатинець. – 1924. – Січень. – С. 2.
- ²² Ми молоді! Орган протиалкогольного руху. – 1928. – № 3–4. – С. 3.
- ²³ *Галушко М.* Вказ. праця. – С. 41.
- ²⁴ ДАІФО. – Ф. 6. – Оп. 1. – Спр. 456. – Арк. 1.
- ²⁵ Там само.
- ²⁶ Ми молоді! Орган протиалкогольного руху. – 1928. – № 12. – С. 27.
- ²⁷ Dziennik Urzędowy województwa Stanisławowskiego. – 1922. – 1 lutego.
- ²⁸ ДАІФО. – Ф. 6. – Оп. 1. – Спр. 399. – Арк. 8.
- ²⁹ Ми молоді! Орган протиалкогольного руху. – 1928. – № 9–10. – С. 126.
- ³⁰ Там само. – 1929. – № 1–2. – С. 49.
- ³¹ *Галушко М.* Вказ. праця. – С. 215.
- ³² ДАІФО. – Ф. 6. – Оп. 1. – Спр. 639. – Арк. 17.
- ³³ Там само. – Спр. 1516. – Арк. 22.
- ³⁴ Батьківщина. – 1933. – 16 квітня; 10 травня та ін.
- ³⁵ Вістник Станіславівської Єпархії. – 1927. – Січень – Березень.
- ³⁶ Там само.
- ³⁷ Голос дяків. – 1925. – 1–15 грудня; 1 червня та ін.
- ³⁸ *Романюк М. М., Галушко М. В.* Вказ. праця. – С. 175.
- ³⁹ ДАІФО. – Ф. 8. – Оп. 1. – Спр. 581. – Арк. 63.
- ⁴⁰ Там само. – Арк. 32.
- ⁴¹ Там само. – Арк. 36.
- ⁴² Там само. – Арк. 33.
- ⁴³ ДАІФО. – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 312. – Арк. 134.
- ⁴⁴ Там само. – Арк. 130.
- ⁴⁵ Наша правда. – 1926. – 5 грудня.
- ⁴⁶ ДАІФО. – Ф. 8. – Оп. 1. – Спр. 581. – Арк. 40.
- ⁴⁷ ДАІФО. – Ф. 2 – Оп. 1. – Спр. 120. – Арк. 57–59.
- ⁴⁸ Там само. – Спр. 1373. – Арк. 2–4.
- ⁴⁹ *Галушко М.* Вказ. праця. – С. 185.
- ⁵⁰ В просвітні ряди. – 1936. – 8 грудня.
- ⁵¹ Боротьба. – 1938. – 28 серпня; 11 вересня; Селянські вісти. – 1938. – 23 січня та ін.
- ⁵² ДАІФО. – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 1373. – Арк. 11.
- ⁵³ Там само. – Спр. 632. – Арк. 36–38.
- ⁵⁴ Там само. – Арк. 57.
- ⁵⁵ Там само. – Арк. 58.
- ⁵⁶ Там само. – Арк. 54.
- ⁵⁷ Там само. – Арк. 33–34.